

**Краєзнавство
в особах**

«Волають шедеври сивої давнини...»

(до 90-річчя з дня народження Степана Юрійовича Пруниці)

На основі архівних документів і публікацій розглянуто життєвий і творчий шлях, архівну і краєзнавчу діяльність історика С. Ю. Пруниці.

Ключові слова: С. Ю. Пруниця, архівістика, краєзнавство.

Пруниця Степан Юрійович залишився в нашій незабутній пам'яті як скромна, працелюбна і високоерудована особистість, добре знайий дослідник-краєзнавець. Народився 7 січня 1924 року в селі Велятино Хустського району Закарпатської області, як писав він сам, «в бідняцькій багатодітній сім'ї селянській» [2, с. 39]. Його батько, голова сім'ї, яка налічувала вісім осіб, працював на лісорозробках та інших сезонних роботах. З 1930 по 1933 роки в пошуках роботи їздив у Канаду, звідки повернувся, не знайшовши роботи: «Родители его, имея всего менее одного гектара земли и большую семью в количестве 8 человек, постоянно работали по найму» [1, с. 7, 23].

Після завершення навчання у сьомому класі народної школи у Велятині Степан Пруниця був зарахований відразу в другий клас Хустської гімназії, склавши у 1937 році екстерном іспити за перший. Завершив навчання в гімназії у червні 1944 року. [3, с. 157].

Після визволення Закарпаття на початку листопада 1944 року вступив добровольцем до чехословацького армійського корпусу в складі 4-го Українського фронту [1, с. 4 зв.]. Тоді на першому плані була спільна боротьба проти фашизму. Однак пізніше, через десятиліття, деякі недостатньо обізнані з реальними історичними обставинами партбюрократи з підозрою питатимуть, чого ж це він не вступив добровольцем у ряди Червоної армії.

Юнак спочатку був направлений до Гуменного (Словаччина), а згодом до населеного пункту Стрпков у діючу армію. Після визволення м. Попрада Степана Пруницю рекомендували на навчання в школу молодших командирів, по закінченню якої потрапив у мінометну

роту третьої чехословацької піхотної бригади. У складі роти мінометників брав участь у боях на території Чехословаччини – від Словаччини до Моравії. Там він і зустрів переможне завершення Другої світової війни. Орден Вітчизняної війни II ступеня, яким був відзначений за мужність у боях, знайшов колишнього старшого сержанта лише в травні 1991 року [9, с. 1].

У серпні 1945 року у військовому званні чотаря армії Чехословацької республіки Степан Юрійович Пруниця був демобілізований і згідно заяви зарахований як людина із середньою гімназійною освітою студентом лісоінженерного факультету Празького університету. Треба згадати, що на цей час спеціальним декретом президента Чехословаччини Е. Бенеша закарпатцям-воїнам чехословацького армійського корпусу та їх сім'ям була надана можливість знову отримати громадянство Чехословацької республіки. Чимало стар-

ших товаришів С. Ю. Пруниці, які потрапили в армійський корпус генерала Людвіга Свободи після сталінсько-беріївських таборів ГУЛАГу, не побажали повертатися в «радянський рай», реальності якого добре знали не по переказах. Тим часом над Закарпаттям уже нависла загроза «радянзації». Однак кожен, як відомо, воліє робити власні важливі кроки у житті... У коротких спогадах С. Пруниця так згадував цей період своєї біографії: «Пригадую, як на мене подіяла звістка про те, що в Ужгороді відкривається університет. Демобілізувавшись з Чехословацької армії, після закінчення війни я поселився в м. Прага. Користуючись пільгами, як учасник війни, поступив у Празький університет, влаштувався в гуртожитку і отримав стипендію. Та

звістка про відкриття університету у рідному краї мене настільки зворушила, що я, не вагаючись, покинув Прагу в надії, що мені поталанить стати студентом у тодішньому щойно возз'єдна- ному з Україною Закарпатті» [2, с. 38].

Так доля повернула С. Ю. Пруницю знову на рідну землю. Надія збулася, і з 1946 по 1951 роки він успішно навчався на історичному факультеті Ужгородського державного університету (перший випуск), попрацювавши перед тим, з вересня 1945 по серпень 1946 року податковим інспектором Хустського окружного фінансового відділу [1, с. 4, 6 зв.].

Під час навчання деякий час працював науковим співробітником Закарпатського обласного державного архіву на півставки. Робота в архіві посилила розуміння значимості першоджерел і сформувала любов до вивчення історії рідного краю. Після закінчення університету був направлений на роботу в Закарпатський обласний державний архів на посаду старшого наукового співробітника. З березня 1952 року по лютий 1953 року очолював архівний відділ Закарпатського обласного управління Міністерства внутрішніх справ (м. Ужгород; О. Довганич помилково вважає, що С. Ю. Пруниця працював у м. Берегове). У відгуку члена КПРС Бойко, який скоро замінить його на посаді начальника архівного відділу, на комуніста т. Пруницю С. Ю., зазначено: «В проведенні любых мероприятий инициативен. Однако не требовательный к своему аппарату и в особенности к аппарату обласного госархива» (виділено нами – М.Д., В. Д.) [1, с. 22].

Перед призначенням на посаду лектора Ужгородського міськкому компартії України в лютому 1953 року [1, с. 25], відповідно до встановлених на той період партійними органами норм, інструктором відділу партійних, профспілкових і комсомольських органів обкому компартії України якимось Дергальовим була підготовлена «Справка о тов. Прунице С. Ю.». У довідці, зокрема, її автор зазначав, що «...установлено, что никто из его (Пруници – М.Д., В.Д.) родственников ни к каким группировкам и течениям не примыкали. Репрессиям со стороны органов советской власти не подвергались...»

Увлекаясь производственной работой, недостаточно уделяет внимания расширению свое(го) политического кругозора. Не приступил еще к глубокому изучению материалов XIX съезда

КПСС и исторической работы товарища Сталина «Экономические проблемы социализма в СССР» [1, с. 23].

Згодом Пруниця знову обійняв посаду старшого наукового співробітника обласного державного архіву і наукового співробітника партійного архіву Закарпатського обкому компартії України [1, с. 35]. Саме в середині 1950-х років він ґрунтовно познайомився з документальним джерельним багатством історичного минулого рідного краю і проявив активність у краєзнавчих дослідженнях.

Степан Пруниця став одним з перших на історичному факультеті Ужгородського державного університету аспірантом. Захоплено вивчав історію Закарпаття міжвоєнного періоду, особливо увагу приділяючи соціально-економічним і суспільно-політичним питанням, при цьому широко і кваліфіковано залучаючи статистичні дані. Своєрідним прикладом такого серйозного підходу до досліджуваних проблем може слугувати стаття «До питання про характер економічної політики буржуазної Чехословаччини на Закарпатті» [5]. Зібрані і узагальнені ним матеріали лягли в основу дисертації з історії робітничого руху на Закарпатті, яку захистив у 1971 році в Інституті історії Академії наук України і здобув науковий ступінь кандидата історичних наук.

Деякий час Пруниця працював пропагандистом в апараті Закарпатського обкому компартії України, а в 1967-1970 роках – на викладацькій роботі в університеті. У характеристиці від 15 липня 1967 року, підготовленій у зв'язку з переходом на викладацьку роботу в Ужгородський державний університет і підписаній секретарем Закарпатського обкому компартії України В. Белоусовим, цілком об'єктивно охарактеризовано здібності С. Ю. Пруници: «Тов. Пруниця С. Ю. має безперечні дані для наукової роботи: глибокі знання, вміння працювати з літературою і першоджерелами, його наукові статті з історії робітничого руху на Закарпатті 20-30 років, що друкувалися в обласних виданнях, наукових записках Ужгородського державного університету, характерні глибоким проникненням в суть проблеми, самостійністю думки, чітким аналізом...» [1, с. 32].

З червня 1969 року по жовтень 1970 року за рішенням директивних органів Пруниця був відраджений до Чехословаччини, де працював

оглядачем, а потім і керівником прес-групи при Посольстві Радянського Союзу у Чехословацькій республіці. В характеристиці на С. Ю. Пруницю від 20 жовтня 1970 року за підписом Посла СРСР у Чехословаччині, відомого дипломата С. Червоненка, зазначено, що він володіє добрими діловими здібностями, користується авторитетом в прес-групі і серед дипломатичних працівників [1, с. 36].

З листопада 1970 року по вересень 1978 року Пруниця працював молодшим, а згодом старшим науковим співробітником Ужгородського академічного відділу історії країн Центральної і Південно-Східної Європи. З вересня 1978 року Пруниця перебував на посаді старшого наукового співробітника Ужгородського відділення Інституту соціальних і економічних проблем АН УРСР. Тут значною мірою розкрилися його здібності як науковця-дослідника, краєзнавця.

Степан Юрійович – автор кількох монографій з історії Закарпаття, багатьох наукових статей і численних рецензій на історичні видання. Особливо багато сил і енергії він доклав до підготовки двох випусків «Історії міст і сіл Української РСР. Закарпатська область» (1969, 1982), будучи відповідальним секретарем обласної редколегії цього видання. Член-кореспондент НАН України І. М. Мельникова якось зауважила, що така багатогранна та скрупульозна і самовіддана фахова робота, безсумнівно, могла б заслуговувати на докторську ступінь з історії. С. Ю. Пруниця не тільки багаторазово зустрічався чи не з кожним із авторів видання, але й сам був автором чи співавтором низки ґрунтовних нарисів. Так, у випуску 1982 року він співавтор нарису про Закарпатську область, про село Береги Берегівського району, селище міського типу Перечин, село Невицьке Ужгородського району та селище міського типу Середнє Ужгородського району [8].

Краєзнавець, добре володіючи чеською мовою, опублікував науково-популярну біографічну книгу «Червоний сенатор», в якій розповідається про визначного діяча революційного руху на Закарпатті у 20-30-ті роки ХІХ ст., депутата парламенту Чехословацької республіки від Підкарпатської Русі І. П. Локоту [6]. У доробку С. Пруниці ґрунтовний нарис про легендарного закарпатця, Героя двох народів Степана Вайду, свого колишнього однокласника, котрий воював у роки Другої світової війни у чехословацькому корпусі генерала Людвіга Свободи [7].

С. Пруниця глибоко і конкретно вивчав і знав свій край, його соціально-економічне становище, історію, культуру, традиції і звичаї. Значну роботу здійснював по підготовці і виданню різних збірників документів з історії краю в якості упорядника і члена редакційних колегій. В останні роки свого життя плідно працював відповідальним секретарем редколегії по підготовці документального видання «Звід пам'яток історії і культури Закарпаття». Одним із показових напрацювань у галузі пам'яткознавства стала його стаття «Оригінальна пам'ятка архітектурної творчості (Про Народну Раду в Ужгороді з нагоди 60-річчя введення в дію)» [10].

У останній своїй статті під красномовною назвою «Волають шедеври сивої давнини: збережіть нас для нащадків!», поданій до редакції газети «Новини Закарпаття» за кілька днів до смерті і опублікованій тільки майже через рік, у жовтні 1998 року, Степан Юрійович, в нових умовах, писав: «... на жаль, потрібно констатувати, що ситуація, яка склалася щодо охорони та збереження пам'ятникового багатства, досягла, без перебільшення, критичної межі... Неймовірно, але факт – радянські владні структури не тільки не скористалися всім тим позитивним, що було напрацьовано у справі вивчення, охорони та збереження пам'яток Закарпаття за часів Австро-Угорщини і Чехословаччини, а й поставилися відверто вороже до цього надбання, головним чином, з ідеологічних міркувань» (виділено нами – М. Д., В. Д.) [11].

На підставі зробленого ним аналізу, Степан Юрійович Пруниця гостро поставив завдання, актуальність яких, невтрачена й нині: «Усім нам належить зрозуміти нарешті, що далі миритися з таким ставленням до збереження національних скарбів духовності не можна, бо то є злочин, з яким необхідно рішуче боротися, як це робиться в цивілізованому світі. І приступати до конкретної роботи слід негайно. *Треба не вишукувати відмовки про існуючі нестатки і труднощі, а братися відповідально за вимог однієї зі статей Конституції України, яка гласить: «Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність» (Розділ І, стаття 54)*» (виділено нами – М. Д., В. Д.) [11].

Він вважав, що «потрібно бити на сполох, закликаючи широкі кола інтелігенції до активності, апелювати до душі і серця громадян, аби всі ми

проявили усвідомлену причетність до охорони успадкованого нами безцінного духовного скарбу і зберегли його для прийдешніх поколінь» [11].

Степана Юрійовича Пруницю знали як кваліфікованого лектора, насамперед лектора-краєзнавця, і як незмінного упродовж 15 років відповідального секретаря обласного відділення Товариства дружби з народами Чехословаччини. За активну громадську роботу в січні 1968 року був відзначений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР, а в 1970 році – ювілейною медаллю «За доблесну працю». У березні 1982 року отримав Почесну відзнаку першого

ступеня Союзу чехословацько-радянської дружби «За визначну і заслужену працю».

В листопаді 1995 року, як ветерана архівної справи, відповідального секретаря Зводу пам'яток культури Закарпатської області та з нагоди відзначення 50-річчя Державного архіву області, С.Пруницю нагороджено Почесною грамотою Закарпатської обласної ради.

Степан Юрійович Пруниця запам'ятається закарпатцям як скромна, доброзичлива, порядна і чесна людина. Його наукові дослідження і нині залишаються актуальними та повчальними. Помер краєзнавець 10 грудня 1997 року і похований в Ужгороді.

Джерела та література

1. Державний архів Закарпатської області (Закарпатський обком КП України) ф. 1, оп. 2, спр. 148 – с. 4, зв.
2. Делеган Василь. Спогади колишнього студента-історика першого випуску С. Ю. Пруниці про своє навчання в Ужгородському університеті // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Історія. – Вип. 17. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2006. – С. 36-40.
3. Довганич О. Д. Пруниця Степан Юрійович // Закарпатські добровольці. Нариси з історії та бойового шляху. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації, 1998. – С.157-159.
4. Довганич Омелян. Степан Юрійович Пруниця. Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2009 рік. Відп. за вип. Л. З. Григаш. – Ужгород: вид-во В. Падяка, 2008. – С. 39-41.
5. Пруниця С. Ю. До питання про характер економічної політики буржуазної Чехословаччини на Закарпатті // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття / Ред. колегія: І. М. Гранчак, І. М. Мель-

никова, Ф. П. Шевченко та ін. – Ужгород: Вид-во «Карпати», 1970. – С. 162-172.

6. Пруниця С. Ю. Червоний сенатор (І. Локота). – Ужгород, 1984. – 160 с.

7. Нескорений герой. Вайда Степан Миколайович // Реабілітовані історією. Закарпатська область. У двох книгах. – Книга друга. – Ужгород: ВАТ «Вид-во «Закарпаття», 2004. – С. 355-360.

8. История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область.- К.: Ин – т истории АН УССР. Гл. ред. УСЭ, 1982. – С. 9-87, 134-143, 233-239, 355-364, 495-502, 503-510.

9. Редакційне повідомлення. Ветерану вручена нагорода // Закарпатська правда. – 1991. – 15 травня. – № 90. – С. 1.

10. Пруниця Степан. Оригінальна пам'ятка архітектурної творчості (Про Народну Раду в Ужгороді з нагоди 60-річчя введення в дію) // Новини Закарпаття. – 1996. – 11 липня. – № 100. – С. 2.

11. Пруниця Степан. Воляють шедеври сивої давнини: збережіть нас для нащадків // Новини Закарпаття. – 1998. – 10 жовтня. – № 154-155. – С. 14.

Михаил Делеган, Василий Делеган

«Крик древних шедевров...»

(к 90-летию со дня рождения Степана Юрьевича Пруницы)

На основании архивных документов и публикаций рассмотрено жизненный и творческий путь, архивную и краеведческую деятельность историка С. Ю. Пруницы.

Ключевые слова: С. Ю. Пруниця, архивистика, краеведение.

Mykhaylo Delegan, Vasyl Delegan

The Call of Ancient Masterpieces (dedicated to Stepan Prunyt's 90th anniversary)

The research deals with the life, ethnographic, archive and creative activities of historian S. Prunyt's studied on the basis of archive materials and publications.

Key words: S. Prunyt's, archivist, historian, ethnographer.